

نگاهی به کتابخانه‌های مهم ترکمنستان

تنظیم: دفتر مجله

رایزن فرهنگی سفارت جمهوری اسلامی ایران عشق آباد ترکمنستان

مقدمه

تا پیش از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، کتابخانه‌های جمهوری‌های مختلف، هم از جهت تهیه و تأمین کتاب و هم از نظر اعمال سیاست‌های مربوط به کتاب و کتابداری، تابع حکومت مرکزی بودند.

توجه و علاقمندی روزافزون حکومت مرکزی به امر پیشرفت‌های علمی، بخصوص در زمینه‌هایی که دستیابی به فن‌آوری را تسریع می‌کرد، سبب گردید تا با ایجاد شعبه‌هایی از آکادمی علوم در تمام اقمار خود و تأسیس کتابخانه‌های مرکزی در آنها، زمینه جذب محققین و اندیشمندان مختلف را فراهم آورد. از همین رو، موضوع تزریق کتاب به صورت فزاینده‌ای در دستور کار قرار گرفت به گونه‌ای که در حال حاضر بیش از ۸۰٪ کتاب‌های موجود در کتابخانه‌های جمهوری‌های آسیای میانه، به زبان روسی، اندکی به زبان‌های دیگر و درصد کمی هم به زبان آن جمهوری‌ها اختصاص دارد. پرداخت حق‌التألیف‌های سنگین و چاپ کتاب در تیراژهای حداقل ۱۵۰۰۰ نسخه سبب گردیده بود که ناشران و نویسندگان با انگیزه بیشتری به تألیف و پدیدآوری کتاب بپردازند.

پس از فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، کشورهای آسیای میانه به یکباره خود را بریده از همه آن چیزهایی که تا پیش از فروپاشی به آنها ارزانی می‌شد، دیدند و این امر اگرچه تأثیر خود را در همه شئون جامعه نشان می‌داد ولی امور فرهنگی و بخصوص کتاب و کتابخانه‌ها دستخوش بی‌مهری‌های فراوانی قرار گردید؛ پایه‌های قوام و توسعه آکادمی‌های علوم متزلزل گشت و ارتباط کتابخانه‌ها با کتابخانه‌های

کشورهای دیگر کاملاً قطع شد.

در کشور ترکمنستان که آن روزها از اهمیت فراوانی برای حکومت مرکزی برخوردار بود، سرمایه‌گذاری خوبی در زمینه تأسیس کتابخانه انجام گرفته بود ولی دیری نپایید که با فروپاشی اتحاد جماهیر شوروی، همه چیز دگرگون شد. آکادمی علوم پس از هفت سال ادامه کار، به صورت نگران‌کننده‌ای به تعطیلی گرایید و کتابخانه‌ها از تازه‌ها و یافته‌های علمی محروم شدند تا جایی که در قفسه‌های این کتابخانه‌ها کمتر کتاب جدیدی یافت می‌شد. علی‌رغم این نابسامانی‌ها، وجود کتاب‌های بسیار به زبان فارسی در این کتابخانه‌ها و فراوانی نسخه‌های خطی که میراث ماندگار گذشتگان است، اهمیت توجه به این کتابخانه‌ها را دوچندان کرده و می‌کند.

در حال حاضر ۱۵۰۰ کتابخانه در این کشور دایر است که حدود ۲۸۰ واحد از آنها تحت نظارت وزارت فرهنگ فعالیت می‌کند.

۱- کتابخانه ملی

زمان ایجاد این کتابخانه به اواخر قرن نوزدهم میلادی باز می‌گردد. در سال ۱۸۹۲، براساس تقاضای مصرانه گروه‌های اجتماعی، استاندار ماوراء خزر طی نامه‌هایی به برخی از مؤسسات و سازمان‌های روسیه، تقاضای اهدای کتب برای افتتاح کتابخانه در شهر مرکزی استان، یعنی عشق‌آباد را می‌نماید. در همین سال محلی برای کتابخانه اختصاص یافته و پست ریاست کتابخانه با مسئولیت بررسی کتب دریافتی، ثبت و تهیه فهرست آنها به وجود می‌آید.

در تاریخ ۵ ماه مه سال ۱۸۹۵، کتابخانه عمومی استان ماوراء خزر با مخزن ۳ هزار نسخه‌ای کتب

روسی افتتاح می‌شود. در این تاریخ کتابخانه دارای دو بخش امانت‌دهی کتاب و سالن مطالعه بود و در ازای امانت دادن کتاب مبلغی اخذ می‌شد. کتابخانه در ساختمانی اجاره‌ای مستقر بود، اما در اواخر سال ۱۹۰۴ به محل ساختمان جدید دو طبقه در بوستان پوشکین منتقل شد.

اعانات، اصلی‌ترین منبع تأمین مالی کتابخانه محسوب می‌شد و از بودجه استان نیز مبلغ ناچیزی برای کتابخانه اختصاص می‌یافت.

پس از انقلاب ۱۹۱۷، بعلت تغییر نام استان ماوراء خزر به استان ترکمنستان کتابخانه نیز رسماً تغییر نام داده و کتابخانه عمومی استان ترکمنستان نامیده شد.

در سال ۱۹۲۱ کتابخانه دارای بخش‌های زیر بود: بخش اعضا، سالن مطالعه، بخش‌های تدوین، بررسی و حفاظت کتب و بخش ادبیات ملی که بعدها به بخش ادبیات شرق تغییر نام داد. ایجاد بخش ادبیات ملی، اساسی شد برای شکل‌گیری مخازن کتب ترکمنی و ارائه خدمات به خوانندگان بومی کتاب. در همین زمان فعالیت‌های آموزشی کتابخانه هم آغاز شد. در سال ۱۹۲۳ شورای مرکزی کتابخانه‌ها با وظیفه بررسی مسائل مبرم کتابداری، تعمیم تجربیات بهترین کتابخانه‌ها و هماهنگی فعالیت‌های کتابخانه‌های سطح شهر تشکیل گردید. این شورا وابسته به کتابخانه عمومی استان ترکمنستان بود.

از ماه جولای ۱۹۲۶، کتابخانه شروع به دریافت رایگان نسخه‌های مطبوعات چاپی اتحاد شوروی می‌نماید. در مارس ۱۹۳۳ طی تصویب‌نامه‌ای نام بنیانگذار کمونیسم کارل مارکس بر کتابخانه گذاشته می‌شود. در همین سال‌ها بخش

۳۳

کتابخانه‌شناسی که وظیفه ایجاد مرکز آموزشی برای کتابخانه‌های عمومی سراسر جمهوری را بر عهده داشت، تأسیس شد.

زمین لرزه سال ۱۹۴۸ به کتابخانه خسارات زیادی وارد کرد. ساختمان کتابخانه، مخزن، دستگاه مرجع و تمامی تجهیزات زیر آوار ماندند. ساختمان موقت کتابخانه در مهلتی کوتاه احیاء و در آوریل ۱۹۴۹ کار خود را از سر گرفت.

در ژانویه ۱۹۸۳ گنجینه کتب کتابخانه بیشتر از ۴/۳ میلیون جلد برآورد می‌شد. هر ساله بیشتر از ۲۱ هزار نفر از علاقه‌مندان مطالعه از خدمات کتابخانه بهره‌مند و حدود ۱/۵ میلیون نسخه نشریات چاپی به امانت داده می‌شود.

گنجینه‌های مختلف کتابخانه

کتابخانه دارای گنجینه‌های اصلی، فرعی و مبادلات می‌باشد گنجینه‌های اصلی در اختیار بخش‌های حفاظت کتب، فنی، ادبیات خارجی و هنری قرار دارد. گنجینه‌های اصلی مطابق با ترکیب آنها به انواع زیر تقسیم می‌شوند: کتب، روزنامه‌ها، مجلات، یادداشت‌ها، امتیازنامه‌ها، استانداردهای دولتی (ТОСТ) و غیره، همچنین براساس شاخه‌های مختلف علوم و زبان‌های مختلف نیز تقسیم‌بندی‌هایی صورت گرفته است:

۱. **مخزن کتب روسی:** شامل کتب و آثار پیش از انقلاب و دوران شوروی، برگزیده اسناد تاریخی، کتب منعکس‌کننده دستاوردهای علمی، کتب آموزشی، جزوات اطلاعاتی و کتابشناسی و دیگر نشریات.

۲. **مخزن کتب به زبان‌های ملل شوروی:** شامل کتب و نشریات به زبان‌های ملل آسیای میانه، قزاقستان آذربایجان، تاتارستان، باشقیرستان.

۳. **دایره کتب کمیاب و ارزشمند:** با بیش از ۵ هزار جلد کتب خطی و چاپی.

۴. **مخزن کتب خارجی:** شامل حدود یکصد هزار نسخه کتاب، مجلات و روزنامه به ۲۸ زبان بیگانه. این مخزن در اختیار بخش ادبیات و کتب خارجی است.

۵. **مخزن مطالب انتخابی:** این مخزن بخشی از مخزن اصلی است و نشریاتی را در بر می‌گیرد که

از میان یک گروه از نشریات با محتوا و شکل یکسان انتخاب و شامل نشریات آئین‌نامه‌ای و دستورات وزارت خانه‌ها، احزاب و سازمان‌های اجتماعی، ادارات، آئین‌نامه‌های اجتماعی و غیره، برنامه‌های درسی و آموزشی، برنامه‌ها و سوالات امتحانی، فهرست فیلم‌ها و نمایشگاه‌های هنری، برنامه‌های آموزشی، راهنماها و ... می‌باشد.

۶. **مخزن نشریات ادواری و مسلسل:** از بخش‌های مستقل گنجینه نشریات مسلسل، مخزن مجلات و مخزن روزنامه‌ها تشکیل می‌شود.

الف - **مخزن نشریات مسلسل:** شامل نشریات از نوع آثار و یادداشت‌های علمی و ... می‌باشد. در حال حاضر این مخزن بیش از ۶۲ هزار جلد نشریات مسلسل را در بر می‌گیرد.

ب - **مخزن مجلات:** در این مخزن نمونه مجلات تاریخی، ادبی و هنری روسیه متعلق به قرن ۱۹م. و آغاز قرن ۲۰م. همچنین مجلات سال‌های اول برقراری نظام شوروی می‌باشد. مجلات موجود در فهرست اتحادیه مطبوعات شوروی نیز در این مخزن نگهداری می‌شوند.

ج - **مخزن روزنامه‌ها:** روزنامه‌های روسی و سراسری شوروی و ترکمنستان و روزنامه‌های ترکمنی و روسی استان‌ها و بخش‌های ترکمنستان و همچنین روزنامه‌های پیش از انقلاب «عشق آباد» و «تفسیر ماوراء خزر» در این مخزن موجود است.

د - **مخزن نت‌های موسیقی:** شامل بیش از ۴۱ هزار اثر موسیقی داخلی و خارجی (در انواع و شیوه‌های مختلف) می‌باشد.

ه - **مخزن نوارهای ضبط صوت و صفحه‌های**

گرامافون: شامل صفحه‌های گرامافون و نوارهای ضبط صوت آثار موسیقی روسی، شوروی و خارجی با صدای خوانندگان برجسته داخلی و خارجی است.

و - **مخزن کتب و ادبیات ویژه فنی:** شامل نشریات توضیحی درباره اختراعات، استانداردها و نرخ نامه‌ها. همچنین می‌توان مطالبی درباره کارتوگرافی یافت و از میکروفیلم استفاده کرد.

مخازن فرعی (یا جنبی)

در مخازن فرعی نشریاتی نگهداری می‌شود که تقاضا برای دریافت آنها زیاد است مانند انواع کتب مرجع، لغت‌نامه‌ها، دایره المعارف‌ها، منابع آماری، منتخب اسناد حزبی و دولتی و غیره.

مخزن مبادلات

از سال ۱۹۶۶ مخزن مبادله کتاب سراسری ترکمنستان دایر است که منظور اصلی از ایجاد آن انجام مبادله کتب با سایر کتابخانه‌های داخلی و کشورهای مختلف برای تکمیل مخازن کتابخانه و توزیع مجدد کتب عمومی موجود در مخازن کتابخانه می‌باشد. از ۱۹۷۷ بخش نگهداری کتب کم تقاضا دایر و هم‌اکنون فعال است. همچنین کارگاه صحافی کتابخانه وظیفه تمدید حیات میلیون‌ها کتاب را بر عهده دارد و هر ساله در این کارگاه بیش از ۵ هزار نسخه کتاب و یک هزار نسخه روزنامه و مجله صحافی می‌شود.

سالن‌های مطالعه

کتابخانه دارای ۱۶ سالن مطالعه در موضوعات مختلف با گنجایش همزمان ۷۰۰ نفر می‌باشد.

مراجعه به کتابخانه در طی یک سال ۳۰۰ الی ۵۰۰ هزار نفر می‌باشند.

این کتابخانه که در حال حاضر ۳۰۰ کارمند و ۵/۵ میلیون جلد کتاب و ۳۰/۰۰۰ نفر عضو دارد. صدور مجوز انتشار هر گونه کتاب نیز بر عهده این مرکز می‌باشد. از میان ۵/۵ میلیون جلد کتاب موجود در این کتابخانه ۸۵٪ به زبان روسی ۴٪ به زبانهای خارجی و ۱۱٪ نیز به زبان ترکمنی است. این کتابخانه هم‌اکنون با ۵۲ کشور ارتباط دارد که این همکاری با کشورهای همچون آمریکا، آلمان، انگلیس، چین و ترکیه عمیق‌تر می‌باشد. اخیراً تعداد زیادی از کتاب‌های مرجع به ارزش ۴ هزار دلار از سوی آمریکا به این کتابخانه اهداء شده است.

کتابخانه ملی که نقش رهبری ۱۵۰۰ کتابخانه موجود در این کشور را نیز بر عهده دارد همچنین دارای امکاناتی برای برگزاری نمایشگاه و کنفرانس است. امر تجهیز کتابخانه، سالانه با اختصاص ۱۲ هزار جلد کتاب جدید صورت می‌پذیرد و این امر براساس ملزم نمودن ناشرین به اختصاص ۱۵ نسخه از هر کتاب به این کتابخانه می‌شود.

این کتابخانه اعضاء خود را از میان افراد بالای ۱۶ سال برمی‌گزیند و روزانه ۱۰۰۰ نفر مراجعه کننده اعم از زن و مرد دارد که سالانه ۲/۵ میلیون جلد کتاب در اختیار آنها قرار می‌گیرد. همچنین فارغ‌التحصیلان دوره‌های کارشناسی ارشد و دکترا ملزم به ارائه یک نسخه از پایان‌نامه‌های خود به این کتابخانه می‌باشند.

۲- کتابخانه آکادمی علوم ترکمنستان

کتابخانه علمی از نخستین روزهای تشکیل شعبه ترکمنستان آکادمی علوم شوروی در این کشور مطرح بوده است، اما این امر نهایتاً در سال ۱۹۴۱ و با حکم ویژه هیئت رئیسه شعبه ترکمنستان آکادمی علوم به انجام رسید. در پنج سال اول ایجاد کتابخانه گنجینه کتب کتابخانه - که به هنگام ایجاد آن بالغ بر ۲۵ هزار نسخه بود - به ۵۶۸۷۴ نسخه رسید. تعداد کارکنان کتابخانه در سال ۱۹۴۷ که تعداد کتب گنجینه آن به ۱۰۰

هزار نسخه می‌رسید، تنها سه نفر بود. زمین لرزه اکتبر سال ۱۹۴۸ به کتابخانه علمی آکادمی هم خسارات بسیاری وارد آورد و ساختمان کتابخانه کاملاً ویران شد. به تدریج همه یکصد هزار نسخه کتب که در زیر آوار ساختمان مدفون شده بود، بیرون کشیده شد. ولی بعلت عدم وجود مکان مناسب بمدت دو سال و نیم پس از زمین لرزه بصورت بسته‌بندی شده نگهداری می‌شد. با افتتاح آکادمی علوم ترکمنستان در ۱۹۵۱، امور کتابخانه علمی بهبود یافت و دوره توسعه فعال و پرتحرک آن آغاز گردید. تا سال ۱۹۵۷ گنجینه کتب کتابخانه به ۲۰۰ هزار نسخه چاپی رسیده بود.

در تابستان سال ۱۹۵۸ کتابخانه با یک تراژدی وحشتناک دیگر هم روبرو شد که توسعه آن را تا سال‌های متمادی کند نمود آتش سوزی که در ساختمان موقتی کتابخانه روی داد، همه ذخایر و گنجینه کتب آن را - که در طی ۱۷ سال ایجاد کتابخانه گردآوری شده بود - از بین برد. آکادمی علوم طی نامه‌ای از کتابخانه‌های بزرگ کشور برای احیاء کتابخانه تقاضای کمک و مساعدت

نمود. در پاسخ به این درخواست تعداد ۳۰۰ هزار نسخه کتاب و نشریات ادواری چاپی از کتابخانه‌های مختلف سراسر کشور (شوروی سابق) ارسال گردید. این کمک‌ها امکان احیاء بخشی از کتب سوخته را در نیمه اول دهه ۶۰ فراهم نمود.

شعبه‌های کتابخانه علمی مرکزی

نخستین شعبه در سال ۱۹۷۳ در انستیتو شیمی آکادمی علوم ترکمنستان تأسیس شد. در اول ژانویه سال ۱۹۹۰ گنجینه کتب این شعبه مشتمل بر ۱۵۲۶۷ نسخه چاپی بود. در سال ۱۹۷۵، کتابخانه علمی مرکزی، شعبه خود را در ایستگاه کویرشناسی ریپتک دایر نمود. در اوایل دهه ۸۰، کتابخانه علمی مرکزی، مبتکر ایجاد شعبه این کتابخانه در مؤسسه علمی و تولیدی «سولنتسا» وابسته به آکادمی علوم ترکمنستان شوروی در بکروا واقع در جنوب غربی عشق‌آباد شد. همچنین در ۶ فوریه سال ۱۹۸۵ شعبه کتابخانه علمی مرکزی در انستیتوی اقتصاد آکادمی علوم ترکمنستان نیز تأسیس گردید.

سال	۱۹۸۹	۱۹۸۸	۱۹۸۷	میانگین
تعداد کل کتابها (گنجینه عمومی)	۱۱۹۹۱۸۰	۱۱۷۲۸۳۹	۱۱۲۹۷۶۰	
تعداد کل کتب و نشریات موجود (گنجینه فعال)	۱۱۷۸۵۴۱	۱۰۲۹۷۸	۱۱۰۴۹۷	
کتب (مجموع)	۶۱۴۸۸۴	۶۰۱۱۰۱	۵۷۷۹۰۹	
بزیان روسی	۵۸۵۹۶۸	۵۷۲۸۸۲	۵۵۰۱۷۹	
بزیان ترکمنی و سایر زبانهای شرقی	-	-	-	
بزیانهای خارجی	۲۸۸۷۲	۲۸۲۱۹	۲۷۷۳۰	
مجموع نشریات ادواری	۴۹۵۵۰۰	۴۷۸۱۲۱	۴۶۱۰۷۳	
نشریات ادواری داخلی	۳۰۲۲۶۳	۲۸۹۷۹۰	۲۷۷۷۶۳	
نشریات ادواری خارجی	۱۹۳۲۳۷	۱۸۸۳۳۱	۱۸۳۳۱۰	
امار خوانندگان کتب و نشریات	۷۶۳۱	۷۰۳۸	۶۴۳۷	
امار کتب و نشریات به امانت داده شده	۳۷۸۷۹۳	۳۶۳۶۷۲	۳۷۶۲۶۲	

در حال حاضر این کتابخانه دارای ۲ میلیون جلد کتاب است که ۹۵٪ آنها به زبان روسی و مابقی به زبان‌های ترکمنی - فارسی - عربی - فرانسه و انگلیسی می‌باشند.